

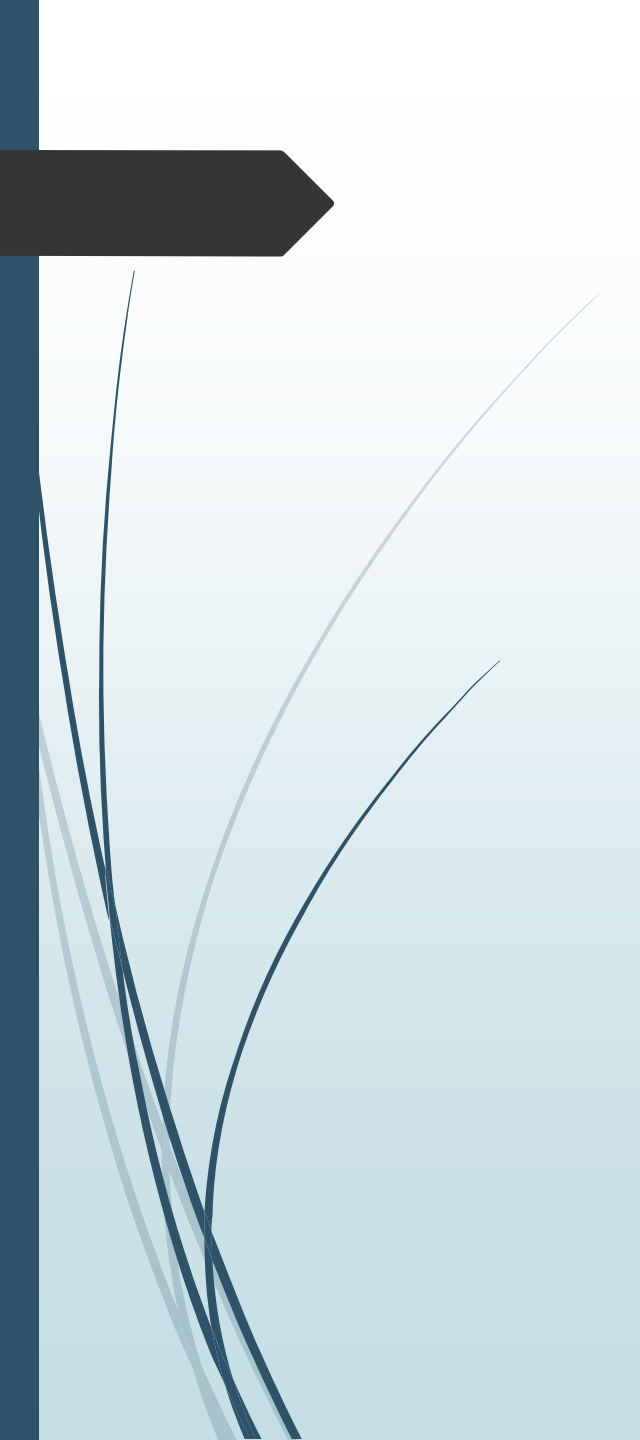
Palliatieve Zorg in de praktijk: van pijnmedicatie tot levenseindezorg.

Dr. Sara Tack – huisarts, equipearts, LEIF arts

Isabelle Rappelet – Palliatief deskundige

Palliatieve Zorg
Westhoek-Oostende

Agenda

- Wet op palliatieve zorg
- Schema van cure naar care
- Palliatieve sedatie versus euthanasie
- Pijnmedicatie
- Werken met de spuit aandrijver

Wet betreffende palliatieve zorg

- Focus op kwaliteit van leven, niet op genezen
- Bij levensbedreigende of ongeneeslijke ziekte
- Sterven wordt binnen afzienbare tijd verwacht
- Focus op verlichten van pijn en andere klachten
 - Lichamelijk, psychisch, sociaal en spiritueel
- Wensen van de patiënt staan centraal
- Multidisciplinair
- Aandacht voor ondersteuning van naasten en mantelzorgers

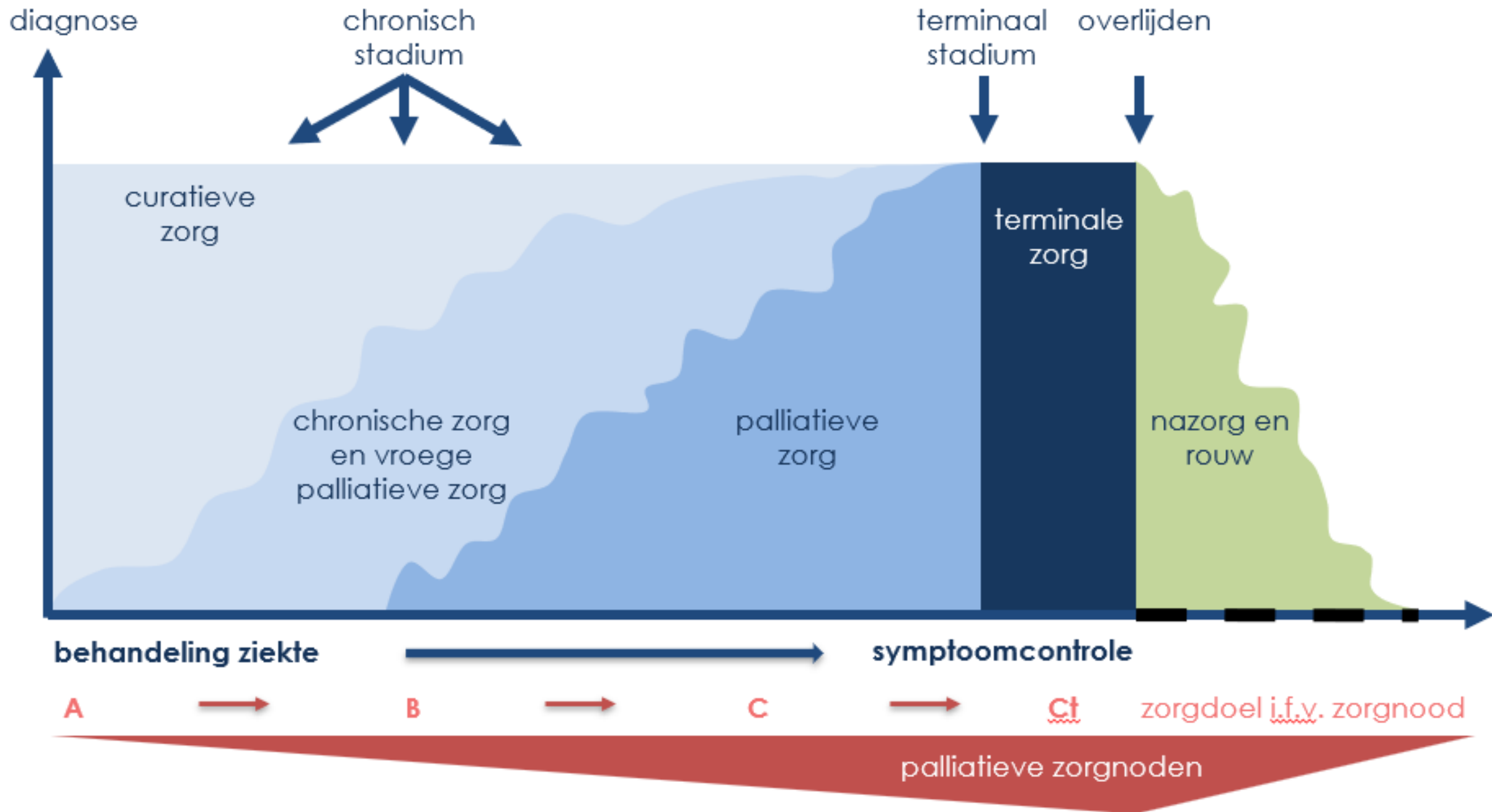
Palliatieve zorg $\neq$
terminale zorg

Palliatieve zorg =
geïntegreerde en
interdisciplinaire
zorg

Zorgcontinuïteit
belangrijk

Voor iedereen
met palliatieve
zorgnoden

Door iedereen

Palliatieve sedatie versus euthanasie

Palliatieve sedatie

- Geen voorafgaande procedure.
- Palliatieve sedatie enkel bij minstens één refractair symptoom.
- Refractair symptoom: een symptoom dat op geen enkele andere manier onder controle kan worden gebracht.
- Doel palliatieve sedatie = symptoombehandeling
- Levensverwachting is beperkt maar is niet de intentie.

Palliatieve sedatie

- Het initiatief en de medische beslissing liggen bij de arts.
- Handeling = Bewustzijn verlagen tot patiënt comfortabel is
- Palliatieve sedatie $\neq$ iemand in coma brengen
- Principe proportionaliteit

Actueel verzoek euthanasie

- Voorafgaande vraag en procedure
- Het initiatief ligt bij de patiënt
- Doel euthanasie is levensbeëindiging
- Handeling = medicatie toedienen tot levensbeëindiging

Voorwaarden Euthanasie meerderjarig persoon

- Meerderjarig
- Belgische nationaliteit
- Handeling- en wilsbekwaam
- Ondraaglijk fysiek of psychisch lijden
- Vrijwillig, duurzaam en aanhoudend verzoek
- Uitgaande van de patiënt zélf - schriftelijk verzoek

Voorwaarden Euthanasie minderjarig persoon

- Handeling- en wilsbekwaam
- De uitdrukkelijke toestemming van de wettelijke vertegenwoordigers
- Ondraaglijk fysiek lijden (geen psychisch lijden)
- Vrijwillig, duurzaam en aanhoudend verzoek
- Uitgaande van de patiënt zélf - schriftelijk verzoek

Actueel verzoek- eigenhandig geschreven verzoek

- Eigenhandig geschreven
- 4 zaken moeten vermeld zijn
 - Naam en voornaam
 - Datum van optekenen
 - Handtekening
 - “Ik wil euthanasie”
- Kan opgesteld en ondertekend worden door meerderjarige derde indien patiënt niet meer fysiek in staat is

Actueel verzoek - verzoek geschreven door een derde

Xxxx wenst dat er euthanasie op hem/haar wordt toegepast. Hij/zij is goed bewust maar niet in staat het zelf te schrijven wegens.....

Dit verzoek werd opgetekend door yyyyy, die onafhankelijk is t.o.v. xxxxxx en geen materieel belang heeft bij het overlijden. Het werd geschreven in aanwezigheid van de behandelende arts zzzzzz.

Datum

Handtekening

Euthanasie:

Actueel verzoek: terminaal ziek
je wil nu euthanasie

- Geschreven verzoek
- Op moment van schrijven meerderjarig en wilsbekwaam zijn
- Eerste arts = uitvoerende (huis)arts
- Tweede arts = onafhankelijke arts
- Verantwoordelijkheid arts: zijn alle wettelijke voorwaarden voldaan
- GEEN wachttijd

Euthanasie

Actueel verzoek:
ongeneeslijk ziek – niet terminaal
je wil nu euthanasie

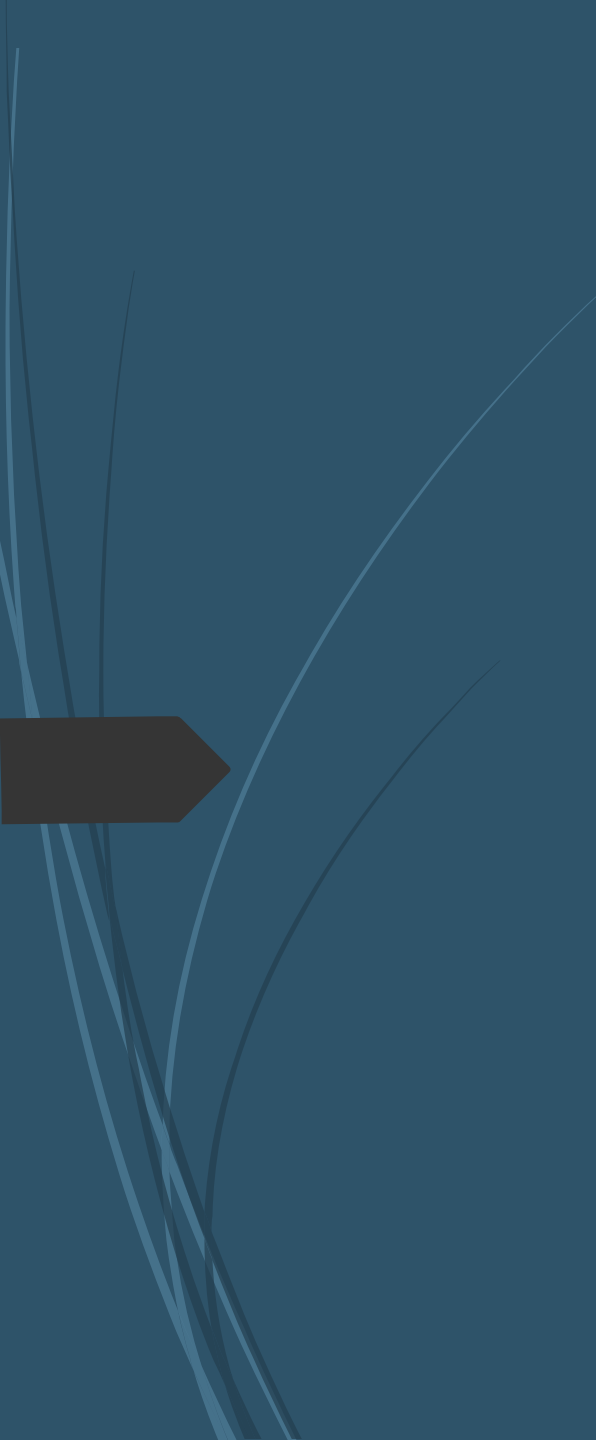
- Geschreven verzoek
- Op moment van schrijven meerderjarig en wilsbekwaam zijn
- Eerste arts = uitvoerende (huis)arts
- Tweede arts = onafhankelijke arts
- Derde arts = onafhankelijke specialist/psychiater
- Wachtijd: 1 maand

Euthanasie: bij onomkeerbaar coma

- Geschreven voorafgaand verzoek – wilsverklaring euthanasie
- Op moment van schrijven meerderjarig en wilsbekwaam zijn.
- Enkel artsen bepalen of er sprake is van een onomkeerbaar coma.
- Uitvoering euthanasie = medische beslissing en uitvoering van wilsverklaring euthanasie.
- Noot: dementie, verwardheid, palliatieve sedatie, stervensproces ...≠ onomkeerbaar coma

Pijnmedicatie

Pijnladder: trap 1

Paracetamol

- Oraal, rectaal, IV of SC
- Bruistabletten werken het snelst
- Max. 4 x 1 gr/24u
- Om de 6u
- Schadelijk voor de lever

NSAID

- Ontstekingsremmers
- Oraal, rectaal, IM, SC
- Soms efficiënt bij botpijn of botmeta's
- Steeds samen met een maagbeschermer
- Diclofenac, ibuprofen
- Om de 4 à 6 u

Pijnladder: trap 2

Zwakke opiaten

- ▀ Codeïne
- ▀ Om de 6u
- ▀ Max. 240 mg/24u
- ▀ Opgelet in combinatie met paracetamol

Tramadol

- ▀ 50 - 100 mg om de 8u
- ▀ Retard: 100 - 200 mg om de 12u
- ▀ Max. 400 mg/24u
- ▀ Te vergelijken met morfine:
 - ▀ 100 mg Tramadol = 20 mg Morfine PO

Pijnladder: trap 3

Morfine

- Oraal, SC, IM, IV, rectaal
- Tabletten Morfinesulfaat(MS Contin ®, MS Direct®)
- Siroop: morfinehydrochloride
- Om de 4 - 6u
- Geen maximum dosis
- Nevenwerkingen:
 - Droge mond
 - Urineretentie
 - Jeuk
 - Myoclonieën
 - Sedatie (verdwijnt spontaan)
 - Nausea/braken
 - Verwardheid

Oxycodone

- Oraal, sublinguaal, SC, IV
- Oxycontin ®, oxynorm ® instant
 - Morfine x 2
- Hydromorfone (Palladone ®)
 - Morfine x 7,5

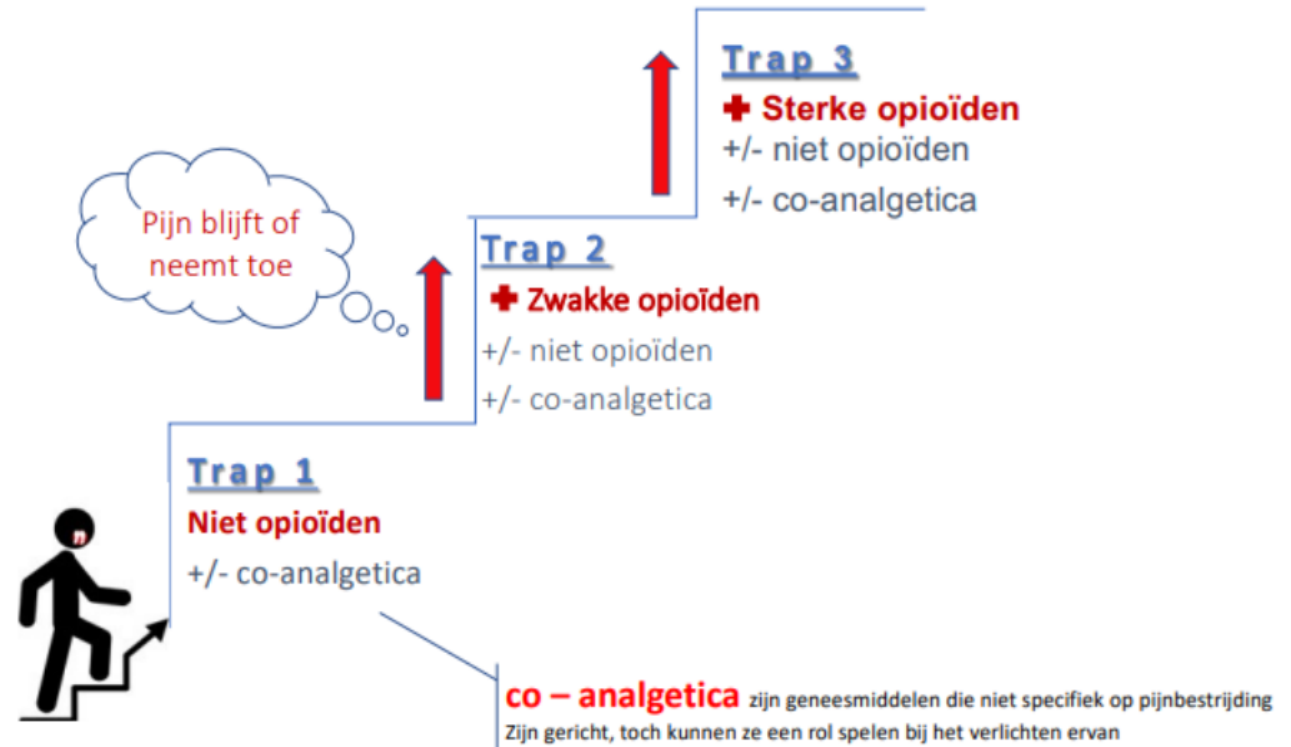
Pijnladder: trap 3

- Fentanyl
- Durogesic®, Matrifen®, Fentanyl
- 80 - 100 x sterker dan morfine PO
 - $25\mu\text{g}$ fentanyl = 60 -100 mg morfine/24u
- Buprenorfine
- Transtec®, Temgesic®

Pijnladder

- ▶ Trap 2 en 3 mogen niet gecombineerd worden
- ▶ Trap 1 en 3 mogen wel gecombineerd worden

By the ladder: WHO pijnladder

Co- analgetica

- Geen pijnstiller op zich maar wel een pijnstillend effect
- Corticosteroiden
 - Medrol ®, Solu-medrol ®, Aacidexam ®
 - Botpijn
 - Ontstekingen
 - Neurologische uitval door druk van tumor op ruggenmerg
 - Spanningspijn tgv oedeem (bv. ook overdruk in de hersenen)
 - OPGELET! Beter te geven in de ochtend in stootdosis
- Tricyclische anti-depressiva
 - Trazodone®
- Anti- epileptica
 - Lyrica®

Aanvullende therapie

- Obstipatie

- Laxavit, Movicol®

- ➔ Zeker te voorzien bij opstart morfine!

- Misselijkheid en braken

- Motilium®, primperan®, Litican®, Haldol®

- Onrust

- Midazolam, Haldol®

Pijncontrole

Basisprincipes pijnmedicatie:

- De klok rond
- Op tijd – on demand/ by the clock
- Correcte dosis – by the ladder
- Juiste pijnstiller
- Op de meest eenvoudige toedieningswijze
- Oog voor controle andere symptomen
- Trapsgewijs
- Combinaties zijn mogelijk

Medicatie in spuitaandrijver

Moet beschikbaar zijn in
vloeibare vorm

Stabiel zijn op
kamertemperatuur
gedurende 24u

Compatibiliteitstabel
checken. Stabiel
mengsel?

Max. 4 medicaties
samen

Morfine, litican,
midazolam en
buscupan mogen
gecombineerd worden

Frequent gebruikte medicatie via spuitaanrijver

- Morfine
- Midazolam
- Etumine®
- Haldol
- Buscopan®
- Litican® - Primperan®
- Aacidexam®
- Sandostatine®

Morfine

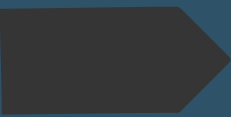
- **Vorm:** Morphine HCL® ampullen:
 - 10 mg/ml, 20 mg/ml, 30 mg/ml
 - 40 mg/ml (wordt niet terugbetaald door de huisapotheek)
- **Indicatie:** pijn/dyspnoe
- **Nevenwerkingen:**
 - obstipatie
 - urineretentie
 - Nausea/braken
 - sufheid
 - verwardheid
 - jeuk
 - myoclonieën
 - droge mond, sedatie
 - Duizeligheid/vertigo

morfine			fentanyl	oxycodon		hydromorfon	tramadol	buprenorfine
oraal	sc	iv	pl	oraal	sc	oraal	oraal	pl
mg/24u	mg/24u	mg/24u	µ/uur	mg/24u	mg/24u	mg/24u	mg/24u	µ/uur
30	15	10	12	15	7,5	4	150	17,5
60	30	20	25	30	15	8	300	35
120	60	40	50	60	30	16	–	52,5
180	90	60	75	90	45	24	–	70
240	120	80	100	120	60	32	–	105
360	180	120	150	180	90	48	–	140
480	240	160	200	240	120	64	–	–

Morfine

Ter info: equivalentietabel van Pallialine

Morfine

► **Mogelijkheid van bolustoediening met pomp:**

- bolus morfine = extra medicatie toediening bij doorbraakpijn (incidentele pijn, end-of-dose pain, spontane pijn)
- bolus morfine = 1/10 de tot 1/6 de van de totale dagdosis morfine

► Opmerking: enkel mogelijk indien geen andere medicatie in spuit aandrijver

Midazolam (benzo-diazepine)

• **Vorm:** ampulle van 15 mg/3ml of 50 mg/10 ml
(1 mg/ml ampullen worden zelden gebruikt)

➤ **Indicaties:**

- angst
- (terminale) onrust/agitatie
- insomnie
- epilepsie
- hik
- palliatieve sedatie

➤ **Nevenwerkingen:**

- hypotensie
- Sedatie

➤ Extra aandacht voor patiënten met ethylabusus, drugsgebruik of hoge dosis antipsychotica/ sederende medicatie

Etumine®, Clotiapine (neuro-lepticum)

- **Vorm:** ampullen 40mg/4ml
- **Indicatie:** soms gecombineerd met midazolam bij palliatieve sedatie (*bijkomend anti-psychotische werking bij delier*)
- **Nevenwerkingen:**
 - sedatie
 - anticholinerge bijwerkingen
 - duizeligheid

Haldol®, Haloperidol (neuro- lepticum)

➤ **Vorm:** ampullen 5mg/ml

➤ **Indicatie:**

- hik
- braken en nausea
- delier

➤ **Nevenwerkingen:**

- anticholinerge bijwerkingen
- hypotensie
- slaperigheid
- duizeligheid
- extrapyramidale symptomen

Buscopan® en Scopolamine®

► **Vorm:** Buscopan® ampullen 20 mg/ml en Scopolamine® ampullen 0,25 mg/ml en 0,50 mg/ml

► **Indicatie:**

- reutelende ademhaling
- speekselvloed
- spasmes gastro-intestinaal of urinair stelsel
- afremmen secretievorming bij gastro-intestinale obstructie

► **!** *Geen evidence-based voor positief effect van anticholinergica bij doodsreutel*

► *preventieve toediening van Buscopan® zou een reutelende ademhaling kunnen voorkomen. (altijd nodig?)*

Litican® en Primperan® (pro-kinetica)

►Vorm:

- Alizapride (Litican®): ampullen 50mg/2ml
- Metoclopramide (Primperan®): ampullen 10mg/2ml

►Indicatie: nausea en braken

►Nevenwerkingen:

- Slaperigheid
- diarree
- dystonie
- extrapyramidale tremor
- hypotensie
- sedatie (potentialisatie)

Aacidexam® Dexa-methasone

➤ **Vorm:** ampullen 5mg/ml (5 mg Aacidexam® = 30 mg Medrol®)

➤ **Indicatie:**

➤ Specifieke **syndromen:**

- verhoogde hersendruk
- gastro-intestinale obstructie
- dreigende dwarslaesie
- lymfangitis carcinomatosa
- vena-cava-superior-syndroom
- meningitis carcinomatosa

➤ **symptomen** zoals pijn (kapselpijn bij levermetastasen, botmetastasen, bij druk door zwelling,...), vermoeidheid, anorexie, misselijkheid, tumorkoorts

Sando-statine®

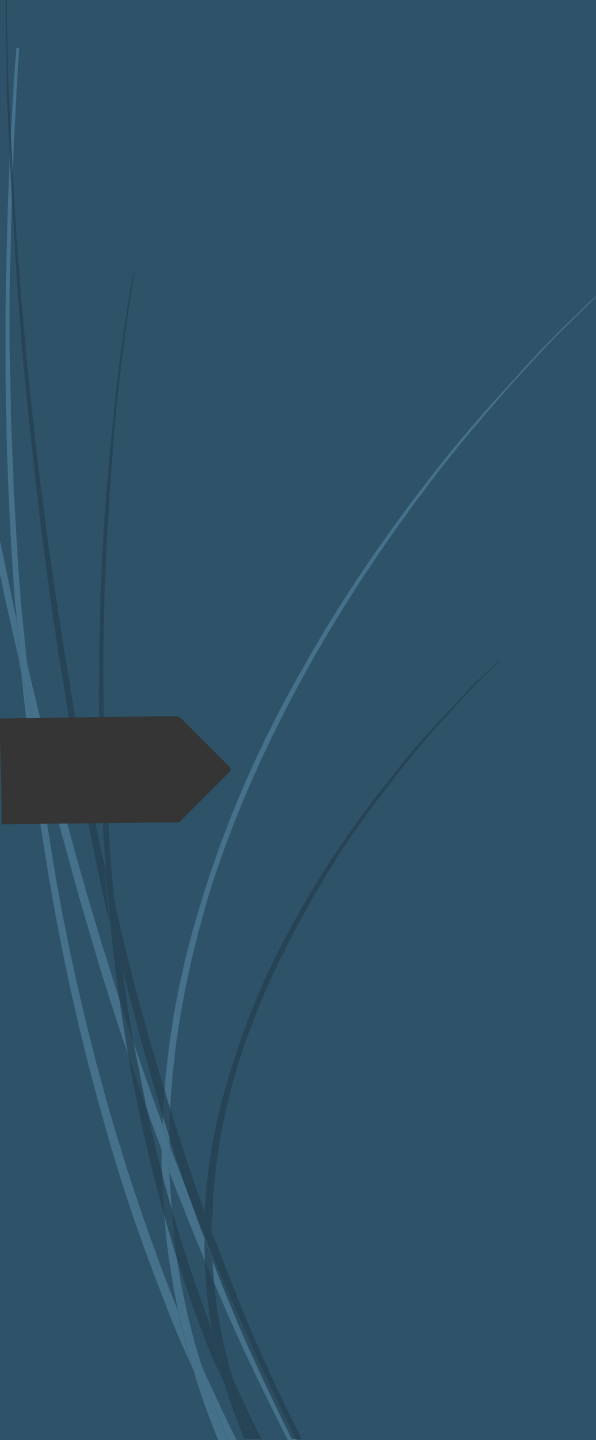
➤ **Vorm:** ampullen van 0,1 mg/ml of 0,5 mg/ml

➤ **Indicatie:**

- (sub)obstructie
- secretie gastro-intestinaal
- diarree

➤ **Dosis:** tot 0,9 mg over 24 uur

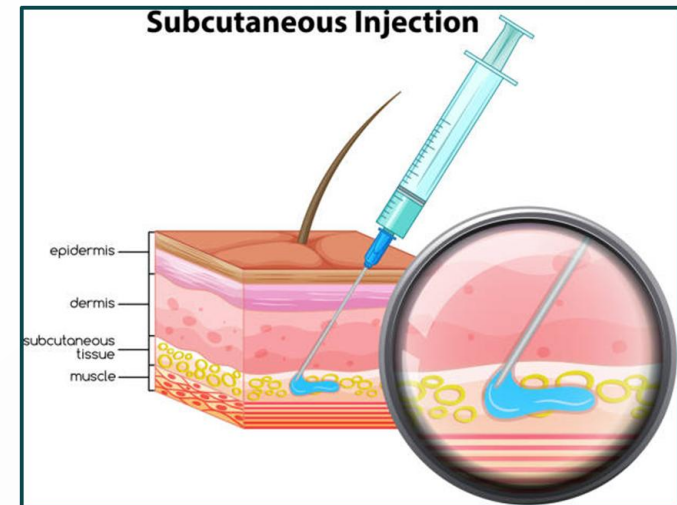

Gebruik van de spuitaandrijver

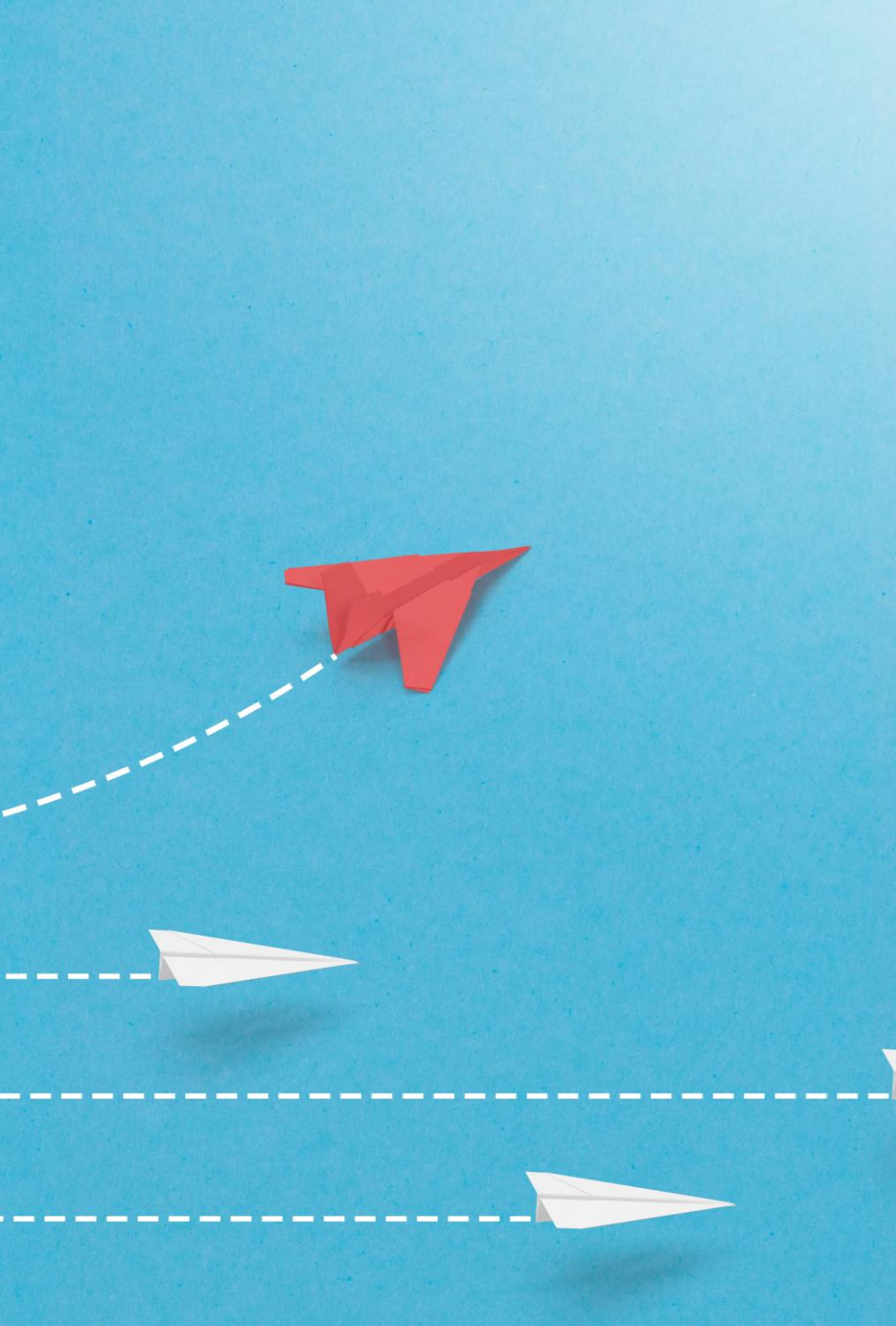
Wat is een
spuitaandrijver?

= systeem om
continu medicatie
toe te dienen

Misverstanden

- Eens een spuit aandrijver, altijd een spuit aandrijver
- Gebruik van spuit aandrijver $\neq$ palliatieve sedatie
- Gebruik van spuit aandrijver $\neq$ tekenen van een stervensfase
- Een spuit aandrijver werkt levensverkortend
 - Ook niet levensverlengend

Voordelen van de spuitaanrijver

- ▶ Eenvoudig in gebruik
- ▶ Kan in elke setting (thuis, wzc, ...)
- ▶ Continue toediening
- ▶ Combinatie verschillende medicatie
- ▶ Weinig belastend voor de patiënt

Wat heb je nodig?

- Vleugelnaald of IV katheter
- Spuit (luer lock)
- Verlengleiding
- Optreknaald
- Voldoende batterijen
- Medicatie
- Afdekverband
- Spuitaandrijver
- Draagtasje
- Meetlat

Micrel Mp daily + pump

Hoe werkt een spuitaanrijver (SPA)?

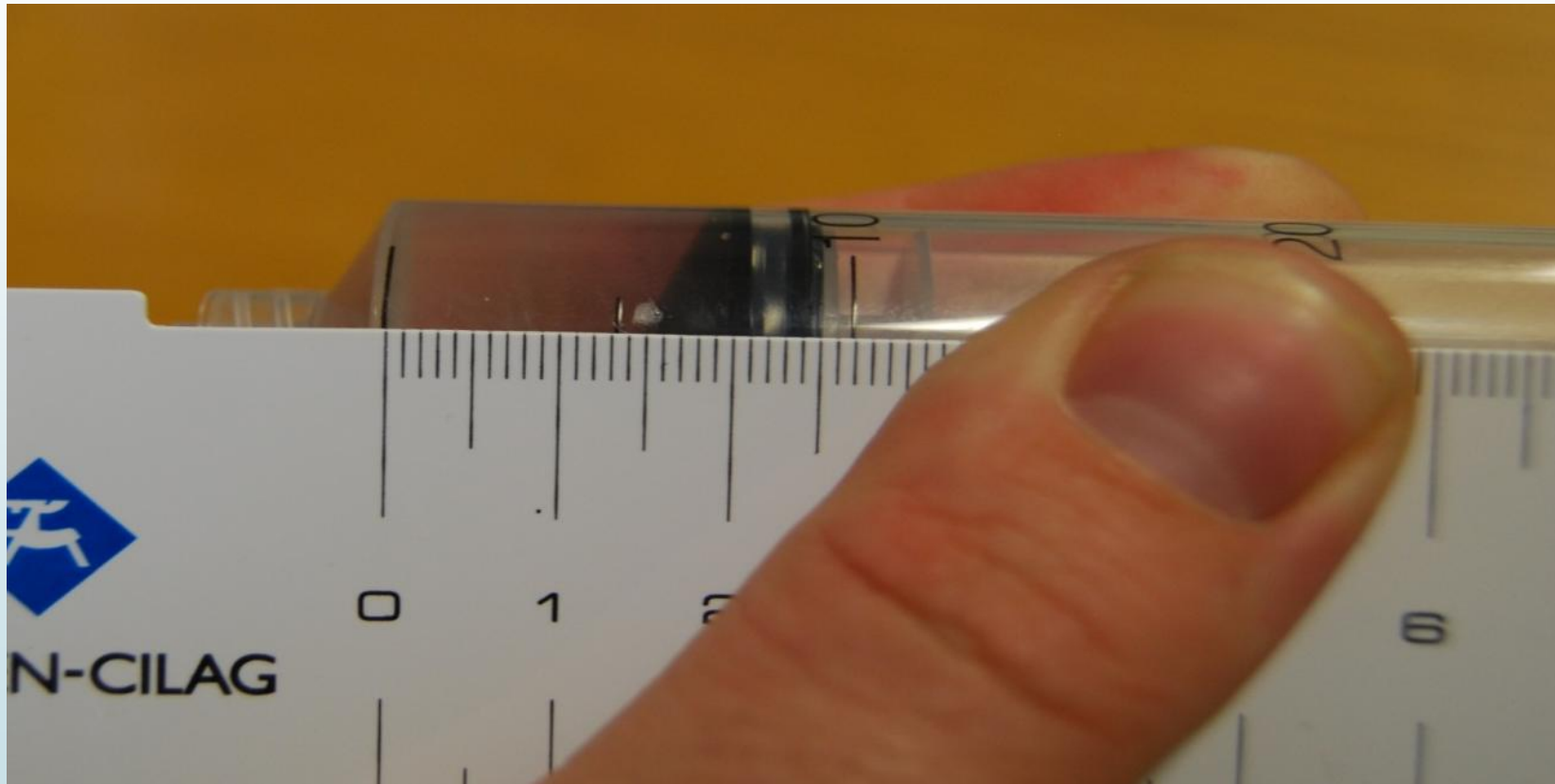
SPA = apparaat dat **een spuit vasthoudt** en de **stamper langzaam en continu naar voren** duwt met een constante snelheid **om medicatie toe te dienen**

- via de **knoppen of display** wordt de snelheid van toediening ingesteld
- een **motor** duwt de stamper van de spuit naar voren
 - medicatie wordt zo automatisch en nauwkeurig toegediend via verlengleiding naar subcutane naald of infuus
- een **alarmsysteem** waarschuwt o.a. bij blokkade, lege batterij of einde infusie

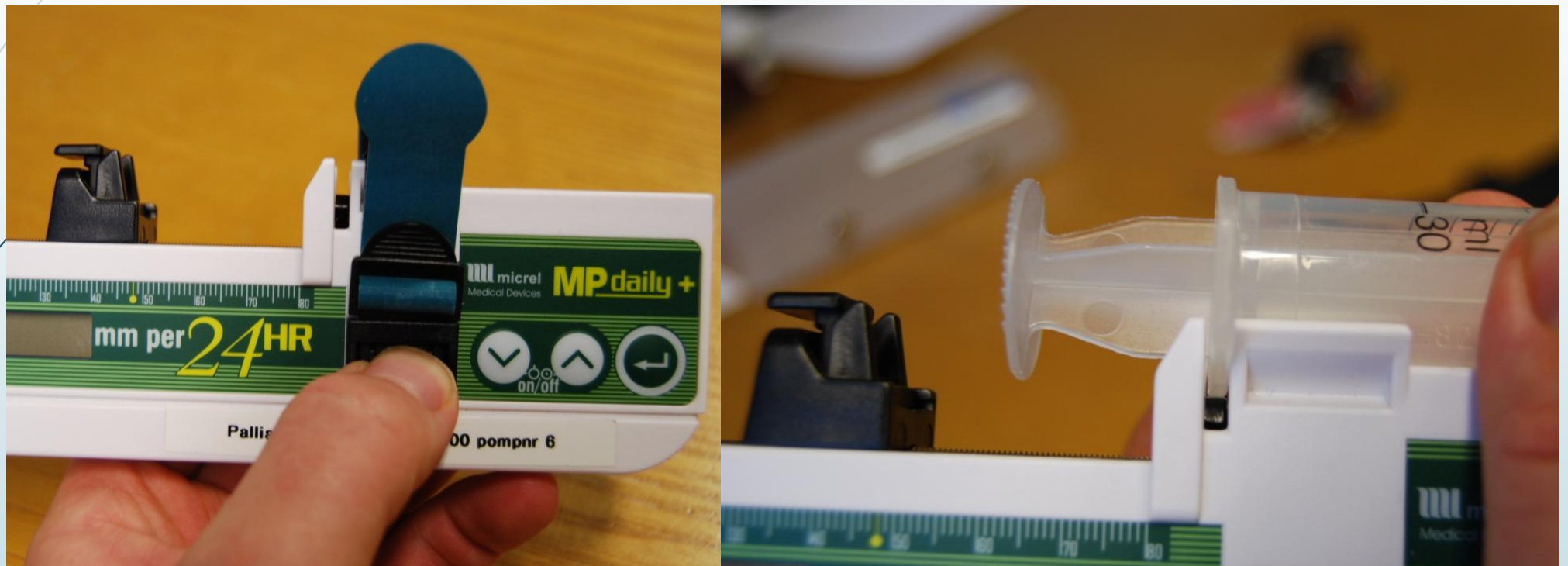
Opstart spuitaandrijver

- **Nazicht werking** van de spuitaandrijver:
 - plaatsen batterijen
 - werking en alarm testen
- Trek de **medicatie** voor 24 uur op in de spuit en ontlucht de spuit
- Hoeveelheid medicatie in de spuit **afmeten in mm**
- De **inloopsnelheid** instellen voor 24 uur

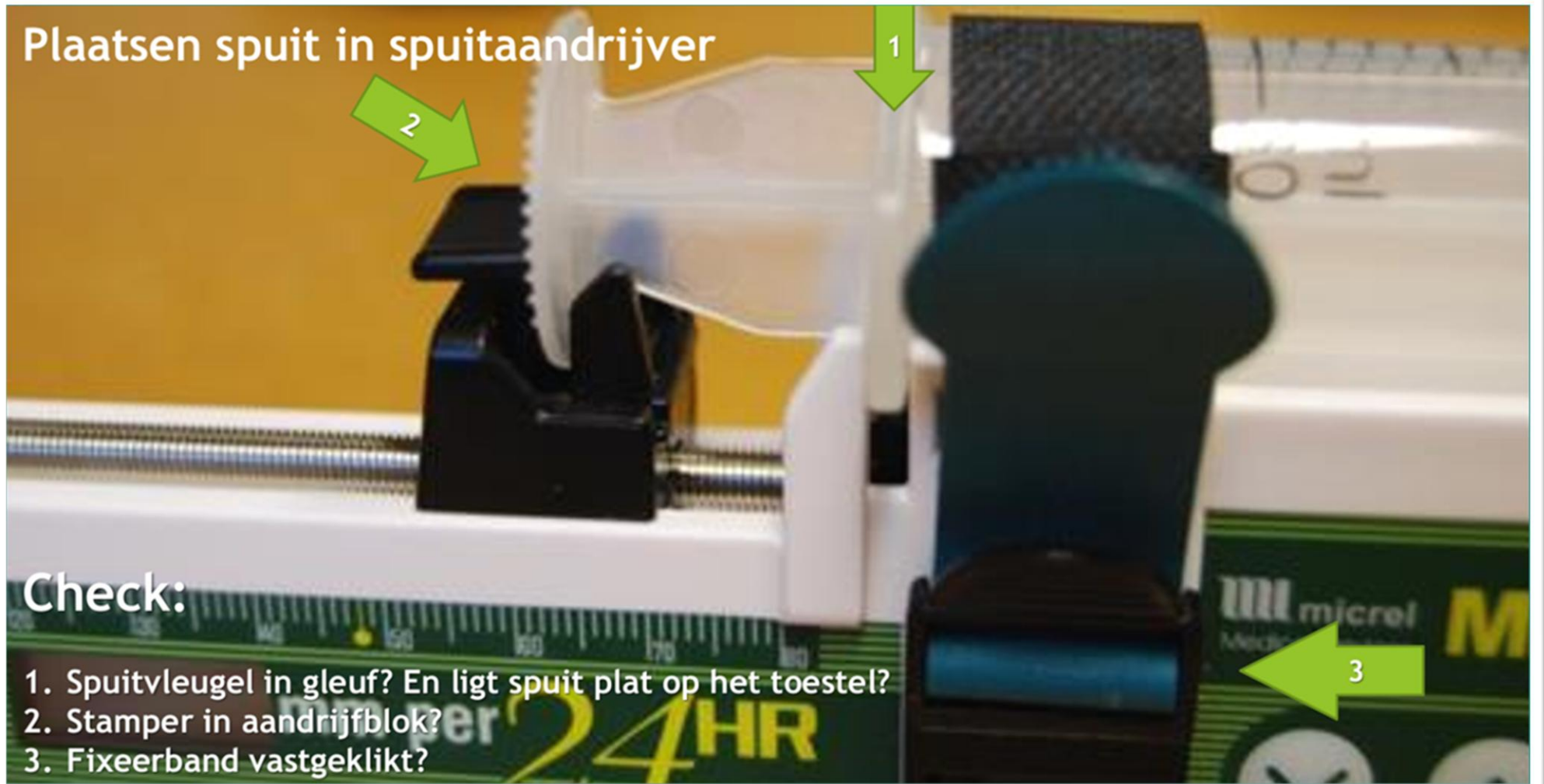
Hoe afmeten?

Plaatsen van de spuit

Plaatsen spuit in spuitaanrijver

Check:

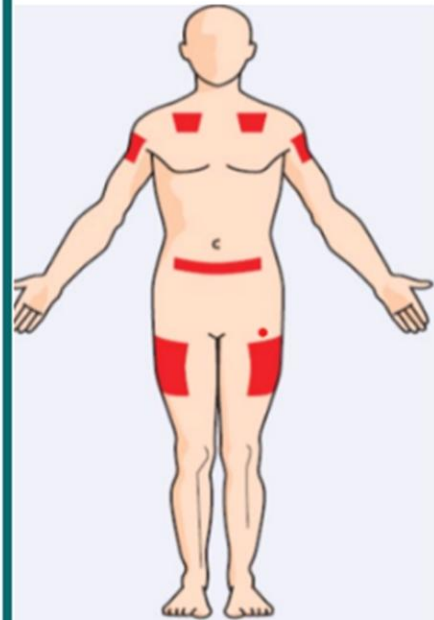
1. Spuitvleugel in gleuf? En ligt spuit plat op het toestel?
2. Stamper in aandrijfblok?
3. Fixeerband vastgeklikt?

Opstart spuitaandrijver

- **Vleugelnaald of katheter** verbinden met **verlengleiding**
- Verlengleiding verbinden met de gevulde **spuit**
- Bij opstart **purgeren** van de leiding en naald
- **Plaatsen van de gevulde spuit** met gepurgeerde leiding en naald in de spuitaandrijver
- **Aanprikken** van patiënt
 - huidplooi
 - kies een prikplaats die de patiënt zo min mogelijk hindert
- Eventueel een extra slotje of driewegkraan plaatsen om doorbraakmedicatie toe te dienen

Aanprikplaatsen SC

Acceptable subcutaneous sites:

- Outer arm
- Upper thigh
- Abdomen
- Chest wall
- Scapula (for someone who is confused or delirious)

Sites to avoid:

- Oedematous / lymphoedematous sites/ abdominal ascites
- Bony prominences/ areas at risk of displacement e.g. waistband, near joints/skin folds
- Irradiated areas /broken skin

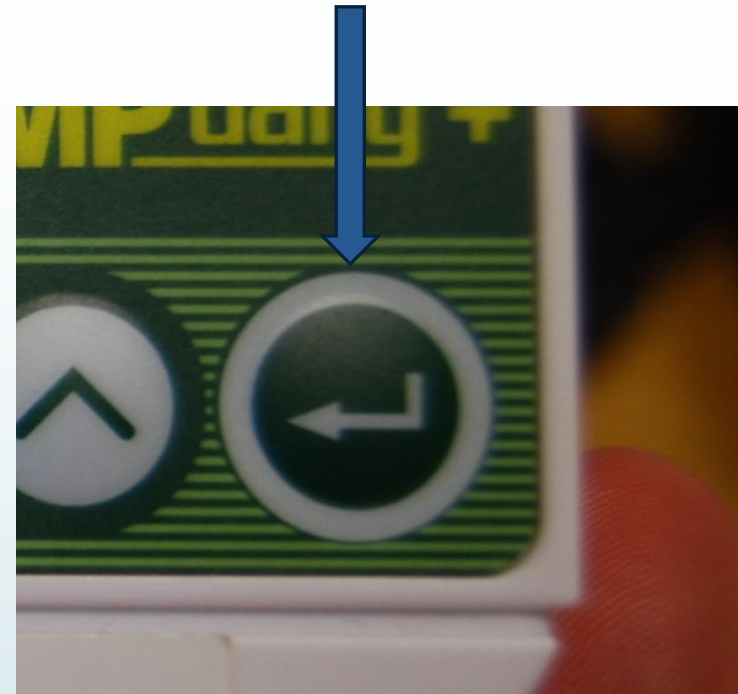
Aandachtspunten aanprikplaats

- Niet in de buurt van:
 - Infectietekens
 - Oedeem
 - Bestraalde huid
 - Littekenweefsel
 - Te dunne huid (tgv cortisone)
 - Verlamde ledematen
 - Hematomen
 - Behaarde zone (scheren)

Starten

Druk gelijktijdig op de “^” en “v” tot je een BEEP hoort

- Duw op de “^” of “v” knop om de snelheid op het display aan te passen
- Bevestig de ingestelde snelheid door op de ENTER-knop te duwen tot je een “BEEP” hoort.

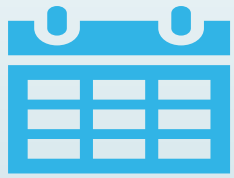

Wanneer de spuitaandrijver geactiveerd is verschijnt 'GO' op het display.

Kort daarna verschijnt op het display de ingestelde snelheid + ronddraaiend schijfje

Noteren in dossier

Datum en startuur

Dagelijks noteren:

Medicatie en dosis per 24u

Welke ampullen werden gebruikt

Instelsnelheid in mm

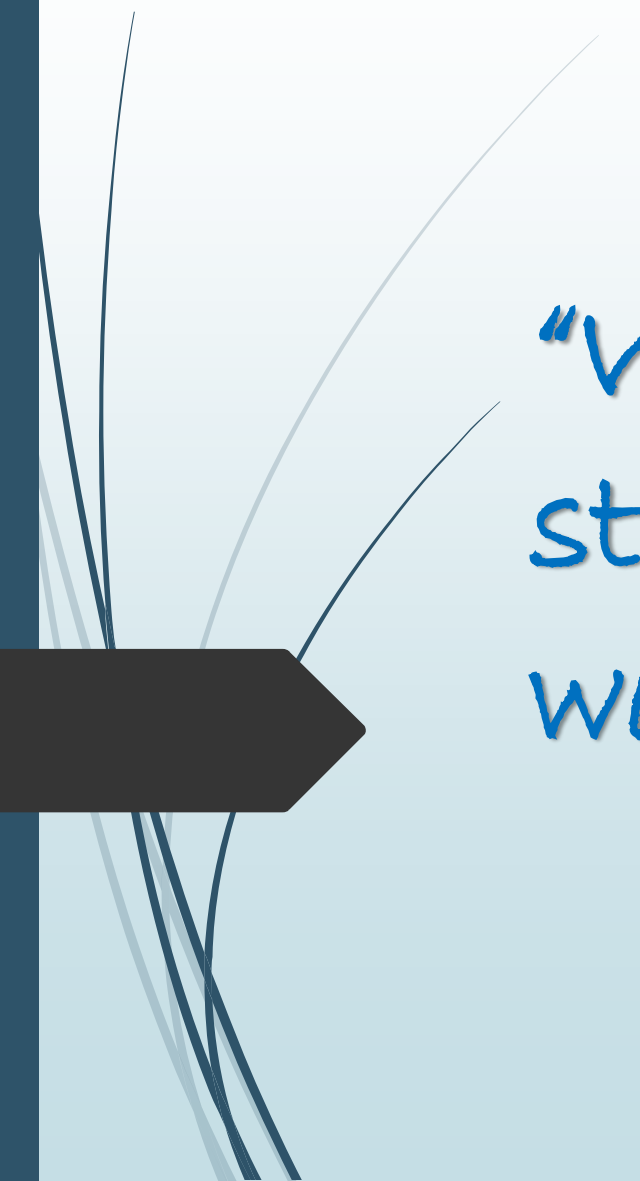
Indien van toepassing:

- Bolus ingesteld?

Opvolging

- Goede **controle op verstopping/knikken** van de leiding
- **Spuut elke dag** vernieuwen
- **Leiding om de 10/14 dagen** vernieuwen
- **Katheter maximaal 7 dagen** behouden
- Denk aan blaassonde, grotere kans op retentie!

“Wanneer symptomen
stílvallen, ontstaat ruimte voor
wat echt telt.”